

17617 NUMARALI TEMETTUAT DEFTERİNE GÖRE UŞAK KAZASINA BAĞLI SABAH MAHALLESİ'NİN SOSYO-İKTİSADİ VE DEMOGRAFİK DURUMU (1844-1845)

Muhammed Köse^{1*}, Onur Gündoğdu¹

Özet: Bu çalışma; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde ML. VRD. TMT. d. 17617 fonuyla kayıtlı 1844-1845 tarihli Temettuat Defteri ışığında hazırlanmıştır. Bu kapsamda incelenen dönemde Uşak kazası dahilindeki Sabah Mahallesi'nin (İslam) XIX. yüzyıl ilk yarısı sosyo-ekonomik ve demografik yapısı ele alınmıştır. Yapılan araştırma ile XIX. yüzyılın ortalarında Sabah (İslam) Mahallesi sakinlerinin demografik yapısı; hane reislerinin tarım, hayvancılık, işçilik, esnafılık ve ticaretle ilgili faaliyetleri neticesinde elde ettikleri gelir ve ödedikleri vergi miktarları tespit edilmiştir. Bununla birlikte mezkûr defter ışığında incelenen tarihte (1844-1845) Sabah Mahallesi'nin tahmini nüfusu, tarım arazilerinin miktarı, tarımsal üretimin çeşitliliği, mahallede beslenen büyükbaş ve küçükbaş hayvan ile yük hayvanlarının cinsi ve sayıları gibi veriler derlenmiştir. Ayrıca aynı mahallede icra edilen meslekler, kişilerin kullandıkları lakaplar, isimler ve unvanlar da çalışmaya dahil edilen konular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Toplum, Ekonomi, Temettuat.

SOCIO-ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC STATUS OF SABAH NEIGHBORHOOD IN USAK DISTRICT ACCORDING TO THE TAX ROLL WITH THE REGISTER NO. 17617 (1844-1845)

Abstract: This paper has been prepared in the light of the Tax roll (Temettuat defteri) dated 1844-1845, which is registered in the Ottoman Archives of Presidency of State Archives with the base of ML. VRD. TMT. d. 17617. In this context, the socio-economic and demographic structure of the Sabah neighborhood (Islam) within the Usak district in the first half of the 19th century was discussed in the period examined. With the study, the demographic structure of the residents of Sabah (Islam) Neighborhood in the middle of the 19th century, the income and taxes paid by the household heads as a result of their activities related to agriculture, animal farming, labor, tradesmanship, and trade were specified. Moreover, data such as the estimated population of the Sabah neighborhood, the number of agricultural lands, the diversity of agricultural production, the type and number of cattle and small cattle and pack animals in the neighborhood were compiled in the light of the Tax roll on the examined date (1844- 1845). In addition, occupations performed in the same neighborhood, nicknames, names, and titles used by people are among the subjects included in the study.

Keywords: 19th century, Ottoman Empire, society, economy, Tax roll (Temettuat).

¹**Adres:** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 24000, Erzincan/Türkiye

***Sorumlu Yazar:** muhamkose@gmail.com

Atıf: Köse, M., Gündoğdu, O. (2021). 17617 numaralı Temettuat Defterine Göre Uşak Kazasına Bağlı Sabah Mahallesi'nin Sosyo-İktisadi ve Demografik Durumu (1844-1845). Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(2): 163-168.

1. GİRİŞ

Kar etme, fayda sağlama, kazançlar elde etme anlamına gelen temettuat; Arapça temettu' kelimesinden türemiştir (Devellioğlu, 2009: 1073). Tüccar ve esnafın senelik kazançları üzerinden alınan vergi için kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1993: 453).

Osmanlı devleti sınırlarının genişlemesiyle mevcut olan devlet imkânlarını ve gelirini tespit etmek amacıyla farklı tarihlerde sayımlar (tahrir) yaptırmıştır. Daha çok 15. ve 16. yüzyıllarda sıklıkla rastlanan ve günümüzde adına Tapu-Tahrir Defterleri¹ denilen defter envanteri bu tahrir çalışmaları sayesinde ortaya çıkmıştır. Yapılan bu tahrirlerde devlet adamları, devletin iktisadi, içtimai, demografik, sosyal ve idari yapısı hakkında bilgi alabilmeyi amaçlamaktaydı. Bu defterler tımar sisteminin uygulandığı yerlerde vergi mükellefine ait çeşitli bilgileri hatta vergiden muaf olanları, vefat etmiş, taşınmış ve yaşadıkları yerlerdeki toplanması gereken vergileri tespit ve kayıt altına alan defter türüdür (Çetin, 2008: 1).

Klasik dönemde bu şekilde yapılan sayımların yerini Tanzimat'la birlikte daha da geliştirilerek ve Tanzimat'ın ilanı ile çeşitli isimler dâhilinde alınan örfi vergilerin tümünün tek bir vergi altında birleştirilmesi kararı alınmıştır. Yeni vergi sisteminin oluşturulması, beraberinde vergi kaynaklarının yeniden tespitini de zorunlu kılmıştır. Bu uygulamayla, devlet gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, mükelleflerin tespit edilmesi ve devlet gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır (Yükçü, Fidancı ve Soysal, 2013: 177).

Bunun yanı sıra vergi mükellefleri üzerindeki mültezim baskısı da engellenebilecekti. 1844 yılından itibaren ticaret ve zanaatla uğraşanların vergisinin ise o yerin mahsul zamanında tahsil edilmesine karar verilmişti. 1261/1845 sayımlarının 1256/1840 yani muhassıllık sisteminin uygulanması esnasında yapılan sayımlardan en büyük farkı ise; yukarıda de belirttiğimiz üzere merkezden gönderilen memurlar tarafından değil, sayımların sayımı yapılan köy ve mahallelerin muhtar ve imamları tarafından yapılmasıydı. Yeni oluşturulan bu sistemin toplama şekline temettuat denmiştir. Hazırlanacak temettuat defterlerine herkesin arazi ve hâsılatı, gelir getiren gayrimenkulü ve toplam temettuatının yazılmasına, esnaf ve tüccarların yıllık temettuatlarıyla birlikte bir senede verdikleri öşür ve virgiyü mahsusa miktarlarının da yazılmasına karar verildi (Ilık, 2011: 8).

Temettuat defterlerinde hane reisinin gelir kaynakları, mesleği, ikamet ettiği mahalle, verdiği vergi kalemleri görülmektedir. Kişilerin sahip olduğu tüm mal varlıklarını, müfredatıyla kaydeden defterler, Osmanlı taşrasının en ayrıntılı bilgilerini sunmakta ve Osmanlı Devleti'ne ilişkin tahlili çalışmalar için önemli istatistikî verileri kapsamaktadır. Dolayısıyla ilgili bölgenin sosyo-ekonomik yapısının çıkarılması noktasında özgün bilgiler ihtiva etmektedir. Defterlerde arazilerin metruk, harap gibi

durumu da belirtilmiştir. Diğer bütün mallar için de aynı şekilde vasıflarının belirtilmesine özen gösterilmiştir.

Temettuat defterleri çok ayrıntılı olarak yazılmış olmalarından dolayı Osmanlı sosyo-iktisadi tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu defterler ihtiva ettikleri sosyo-kültürel bilgiler bakımından da kültür ve medeniyet tarihine önemli birer kaynaktır. Defterlerin hazırlanmasının temel nedenleri iktisadidir. Ancak içerdiği bilgiler daha farklı bilim dallarına da kaynaklık edebilecek durumdadır. "Bu tahrirlerde yer alan verilerden elde edilen en önemli bilgilerden biri şehir nüfusunun meslekleri ve bu mesleklerden elde ettikleri gelirlerle ilgilidir" Temettuat defterlerinde vergi kalemleri, vergi yükü, meslek gruplarının gelirden aldıkları payları görmek de mümkündür. Yine bu defterler nüfusun etnik ve dini dağılımı noktasında da ipuçları vermektedir (Zabun, 2018: 24).

2. UŞAK KAZASI VE SABAH MAHALLESİ

Uşak XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu Türklerinin Emir Afşin komutasındaki Batı seferleri esnasında 1075'te İznik'in alınışından bir yıl sonra Selçuklu Türk hâkimiyetine geçti. Yıldırım Bayezid, 1390 yılında Germiyanogulları Beyliği'ni Osmanlı sınırlarına katınca Uşak da Osmanlı topraklarına dahil oldu ve 1429 yılında Uşak Kütahya Sancağına bağlandı. Daha sonraki dönemlerde Hüdavendigâr Vilayetine bağlanan Uşak Kazasının nüfusu 1520'de 2118, 1570'te 2497, 1844'te 7.145, 1890 yılında kazanın toplam nüfusu 12.684 ve 1898 yılında 12.841 olmuştur (Özdeğer, 2012: 222-224). Sabah Mahallesi'nin ne zaman inşa edildiği hakkında mevcut kaynaklarda net bilgiler bulunmamaktadır. Ancak 1530 yılında Uşak'a bağlı yerleşim birimleri arasında Sabah Mahallesi yer almamaktadır (Solak, 2001: 54). 1844 yılında Uşak Kazasına bağlı 9 mahalle arasında Sabah Mahallesi de bulunmaktaydı. 1890 yılına gelindiğinde mezkûr kazaya bağlı mahalle sayısı 11'e yükselmiştir (Özdeğer, 2012: 224).

İncelenen dönemde Sabah Mahallesi'nde önceden beri eğitimin geliştiği anlaşılmaktadır. Zira 18. yüzyıl boyunca bahsi geçen mahallede Hacı Yahya Efendi, Hacı Ali, Sabah ve Hacı İmam Muallimhanesi adıyla dört mektep bulunmaktaydı (Dobaycı, 2016: 65, 67, 68, 70). XIX. yüzyılın başlarında toplam 12 medresenin mevcut olduğu Uşak Kazasında bunlardan biri Sabah Mahallesi'ndeydi. Mezkûr mahallede banisinin Seyyid Ahmed olduğu Seyyid Ahmed Medresesi'nin müderrisliğini Şeyh Hacı Mehmed icra etmekteydi (Dobaycı, 2016: 58,59). 1835 yılında Ayntâbizade Hacı Ahmed Efendi Uşak'a gelince Sabah Mahallesi'nde ikamet etmiş ve burada müderrisi olduğu Ayntâbî (Uşak Necatiye) Medresesini kurmuştur. Bu medrese 19. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Uşak dahilinde en fazla talebesi olan medrese olacaktır (Dobaycı, 2016: 78). XX. yüzyılın başlarında Uşak'taki toplam medrese sayısı 40, Sabah Mahallesi'nde bu sayı 6'ya yükselmiştir (Dobaycı, 2016: 81). XIX. yüzyılın sonlarında İzmir doğumlu Fransız tebaasından Vartalidi Uşak'a gelmiş ve Sabah Mahallesi'nde, Hacı Veli Ağa'nın hanesini kiralararak burayı önce gayri-müslim çocuklar için mektebe sonra da bir kısmını Katoliklerin ayinlerini yapmaları için mabede çevirmiştir (Dobaycı, 2016: 146).

İlmi ve dini hayatın son derece canlı olduğu anlaşılan Sabah Mahallesi Uşak Kazasının gözde mahallelerindedir.

¹ Tahrir kelimesi terim olarak, Osmanlı maliye sisteminde vergilerin ve mükelleflerin ismen tespiti için muhtelif dönemlerde farklı şehirlerde yapılan sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder. Tanzimat'tan sonra tahririn yerine, temettuat denilen mal ve varlık sayımlarını içeren defterler hazırlanmıştır. (Öz, 2010: 425,429)

Nitekim İncelenen dönemde Uşak'ta mevcut iki kütüphaneden birisi de Sabah Mahallesi'ndeki Ayntâbî kütüphanesiydi (Dobaycı, 2016: 169). Müslüman ahali günlük ibadetlerini hanelerinin yanı sıra Hacı Mustafa Camii ve Hacı Velid Mescidi'nde yerine getirmekteydiler (Dobaycı, 2016: 205, 206). XIX. yüzyıl sonlarına kadar Uşak doğumlu 20 din aliminin üçü Sabah Mahallesi'nde yetişmiştir (Dobaycı, 2016: 235).

Sabah Mahallesi XIX. yüzyılın sonlarına doğru Uşak Kazasının iktisadi hayatında da etkili bir konumdaydı. Nitekim Uşak kazasında ilk halı üretimine Osmanlı Döneminde başlanmış ve bunun için eşraftan Yılcızcade Osman Efendi 1901 yılında Uşak Kaymakamlığı'na başvuruda bulunmuştu. Bu sebeple Osman Efendi, Sabah Mahallesi'nde, koca mezar yanında tasarrufunda bulunan mirî arazi üzerinde halı imalatında kullanılmak üzere yün ve yapağıyı tarayarak ip imal etmek ve bu maksatla buhar gücüyle çalışacak makinelerin olacağı bir fabrika kurmak için hazırlıklara başlamıştır. Mevzuat gereği Yılcızcade Osman Efendi Kaymakamlığa ayrıca, tapu senedi suretini, belediye mimarınca hazırlanıp fabrikanın kurulacağı alan ile binaların niteliğini gösteren haritayı, ruhsatname harcını yatırdığına dair 10 Osmanlı Liralık ilmühaberi ve fabrikanın inşasına müsaade edildiğine dair Bâb-ı Ali teshilat sandığına yatırması gereken 20 Osmanlı Lirasının ödeneceğine dair taahhünameyi de mezkûr kaymakamlığa teslim etti. Evrakı görüşen Kaza İdare Meclisi, Osman Efendi'nin fabrika kurma talebini yerinde bularak fabrikanın kurulacağı mirî araziye öşür bedeli tahsis gibi olumlu kararını 21.09.1898'de Kütahya Mutasarrıflığına ilettili. Kütahya Mutasarrıflığı da ilgili talebi görüşüp onayladıktan bir gün sonra Hüdavendigâr Vilayeti'ne ilettili. İstanbul'a ulaşan evrak Ticaret ve Nafia Nezareti ile Defteri-i Hakânî Nezareti'nde etraflıca görüşüldükten sonra 22.11.2901'de Yılcızcade Osman Efendi'nin Sabah Mahallesi'nde kurmak istediği fabrikanın inşasında bir sakınca olmadığını Bâb-ı Ali'ye bildirdi (Çakmak, 2008: 45-46). Yılcızcade Osman Efendi'nin fabrika kurma yönündeki girişiminden kısa bir süre sonra bu defa yine Uşak eşrafından Hamzazade Hüseyin Hüsnü Efendi, Hamzazade Ahmed Ağa, Tiritzade Mehmet Paşa ve Hacı Gedikzade Hacı Hafız Mustafa Efendi Sabah Mahallesi'nin Bağçelerarası isimli bölgede, tasarruflarında bulunan mirî arazi üzerinde, yapağı, şayak ve ip imaline uygun ve buhar ve müteharrikle çalışan bir fabrika kurmak isteğini Uşak Kaymakamlığına verdikleri dilekçe ile bildirdiler. Onların bu talebi Osmanlı Devleti'nin ilgili kurumlarında yapılan uzun görüşmeler ve yazışmalar neticesinde onayına sunuldu ve padişah dahi 4.07.1901'de yayımladığı irade-i seniyye ile mezkûr talebi onayladı (Çakmak, 2008: 48-50).

2. 1. Sabah Mahallesi'nde Nüfus

Arşiv kayıtlarında 10 mahalleden mürekkep olduğu anlaşılan Uşak Kazasına bağlı Sabah Mahallesi'nde 1842-43 yılında 773 erkek nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir (Dobaycı, 2016: 193). Ancak incelemiş olduğumuz defter ışığında Sabah Mahallesi'nde 1844-1845'te toplam 364 hane bulunmaktadır. Bu hanelerin 10'u farklı karyelere mahallelere veya sancaklara taşınmışlardır. Bunlar; Hane 14, Hane 32, Hane 41, Hane 92, Hane 155, Hane 162, Hane 218, Hane 227, Hane 297 ve Hane 335'tir. Sonradan göç eden bu haneleri hesaba dâhil etmeden Sabah Mahallesi'nin tahmini nüfusu, Ömer Lütfü Barkan Osmanlı aile nüfusunu

beş kişi saymaktadır bizde bu şekilde ele alırsak, 1770 kişidir.

2. 1. 1. Sabah Mahallesi'nde Kullanılan İsimler ve Lakaplar

Temettuat defterlerinde genellikle verginin esas olduğu hane reisinin isimleri kayıtlıdır. Bu isimler kişinin isminin önüne babasının ismiyle beraber yazılmıştır. "Mahalle-i mezbur sekenesinden Dellal Hacı Hüseyin bin Mehmed'in emlakı ve temettuu" şeklinde hane tanıtılmıştır. İncelemiş olduğumuz Sabah mahallesinde yukarıda belirtmiş olduğumuz tablo ışığında hane reisi olarak 391 kişi bulunmaktadır. Bazı hanelerde birkaç kişi birden kayıt altına alınmıştır. Mahalle sakinleri tarafından Mehmet, Ali, Ahmet, Hüseyin ve Osman gibi ehl-i beyt ve hulefa-i raşidini temsil eden isimler daha sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca hane reisleri deftere yazılırken özellikle babalarının lakaplarıyla birlikte kullanımları tercih edilmiştir. "İç Ağası Ali bin Recep, Kalaycı oğlu Ali bin İsa, Niğdeli oğlu Hüseyin bin Abdullah, Bodur oğlu Ali bin Hasan" gibi örneklerde görüldüğü gibi kimi şahıs mesleğiyle kimi de doğduğu yer veya fiziki özelliğiyle anılmıştır. Sosyal açıdan hane reislerinin isimleri kullandıkları lakaplar bize onların mesleki durumları ve fiziki özellikleri gibi sair niteliklerini de göstermektedir.

Tablo 1: Sabah Mahallesi'nde kullanılan isimler ve lakapları gösteren tablo.

İsimler	Kişi Sayısı	İsimler	Kişi Sayısı
Mehmet	70	Ebubekir	4
Ali	45	Mahmud	3
Ahmet	45	Recep	2
Hüseyin	37	İsa	2
Mustafa	35	Hamit	2
İbrahim	26	Abdurrahman	1
Süleyman	18	Bayram	1
Osman	15	Bekir	1
Hasan	13	Emin	1
İsmail	12	İlyas	1
Abdullah	10	Hamdi	1
Ömer	10	Recep	1
Halil	9	Ramazan	1
Veli	8	Musa	1
Abdulkadir	8	Emrullah	1
Yusuf	7	Toplam	391

2. 1. 2. Sabah Mahallesi'nde Meslekler

Tablo 2: Sabah Mahallesi'ndeki meslekleri gösteren tablo.

Meslekler	Kişi Sayısı	Meslekler	Kişi Sayısı
Amele	57 kişi	Hallaç	3 kişi
Abacı	1 kişi	Helvacı	4 kişi
Arpacı	1 kişi	Hizmetkâr	5 kişi
Babucci Esnafı	6 kişi	İmam	1 kişi
Babucci Kalfası	10 kişi	Katırcı	1 kişi
Bahçıvan Esnafı	3 kişi	Kâtip	1 kişi
Bahçıvan Amelesi	6 kişi	Kalaycı Esnafı	3 kişi
Bakkal	2 kişi	Kalaycı Kalfası	3 kişi
Bakırcı	1 kişi	Kahveci Esnafı	3 kişi
Berber Esnafı	5 kişi	Kahveci Kalfası	3 kişi
Berber Esnafı	5 kişi	Kasap Esnafı	3 kişi
Berber Kalfası	2 kişi	Kasap Kalfası	1 kişi
Bezzaz	9 kişi	Keçeci	2 kişi
Bileyci Esnafı	1 kişi	Kethüda	1 kişi
Boyacı	6 kişi	Kilci Bakkal	2 kişi
Çulcu Esnafı	1 kişi	Leblebici	1 kişi

Çulha Kalfası	1 kişi	Müezzin	3 kişi
Çoban	2 kişi	Mısırcı	2 kişi
Debbağ Esnafı	5 kişi	Muhtar	1 kişi
Debbağ Kalfası	4 kişi	Nalband	2 kişi
Delal	2 kişi	Oduncu	3 kişi
Derici Kalfası	1 kişi	Posta Müdürü	1 kişi
Dersiam	2 kişi	Sığırtmaç	1 kişi
Duhancı	1 kişi	Talebe Ulemadan	9 kişi
Dülger	2 kişi	Temürcü Esnafı	7 kişi
Ekmekçi Kalfası	2 kişi	Temürcü Kalfası	5 kişi
Erbab-ı Ziraattan	48 kişi	Temürcü Çırağı	1 kişi
Hatip	1 kişi	Terzi Kalfası	1 kişi

Hane reislerinin meslekleri bu defterlerde kolaylıkla tespit edilmektedir. Meslek sahibi olmak, köy toplumundan ayrılmayı o toplumun geçiminin ve uğraşının tespitinde yarar sağlamaktadır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Sabah Mahallesi hane reislerinin muhtelif meslekleri icra ettikleri ve mezkûr mahallenin ticaret, tarım, hayvancılık ve el sanatlarına ait sanayi faaliyetinin yapıldığı canlı bir yerleşim birimi olduğunu bize göstermektedir. Mahallede meslek sahibi olanların yanı sıra tarım ve hayvancılıkla uğraşanların dışında, sahip oldukları arazileri kiraya verenler de görülmektedir. Sabah Mahallesi'nde yürütülen meslekler ve mesleği icra edenlerin sayısı yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Tablo detaylı incelendiğinde geçimini genelde tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle sağlayan mahalle ahalisinin yoğunluk olarak amelelik yapıp ziraatle uğraştığı ve pabuççu, bezzaz, boyacı, çulcu, nalband, debbağ, dülger ve demirci gibi sair meslekleri ifa ettikleri anlaşılabacaktır. Ayrıca hasta, engelli veya çocuk yaşta olduğu için hiçbir mesleği icra etmeyen hane reisleri de vardır. Bunlar;

Tablo 3: Sabah Mahallesi'ndeki mesleği olmayan haneleri gösteren tablo.

Hane 25:Amelmande	Hane 156:A'ma olduğu
Hane 27:Ameli olduğu	Hane 189:Mücrim
Hane 33:Amelmande	Hane 239:Sabi
Hane 46:Amelmande	Hane 262:Mecnun
Hane 79:Sabi	Hane 281:Amelmande
Hane 85:Amelmande	Hane 282:Sabi
Hane 111: Sail ve Mecnun	Hane299:Maruzu olduğu
Hane 116:Sabi	Hane348:Maruzu olduğu
Hane 121 Maruzu olduğu	Hane359:Maruzu olduğu

2. 2. Sabah Mahallesi'nde Tarım ve Hayvancılık

2. 2. 1. Tarım

Tablo 4: Sabah Mahallesi'ndeki tarlaları gösteren tablo.

Tarım Arazisi	Dönüm
Mezru Tarla	1941
Gayri Mezru Tarla	404
Bağ-ı Dönüm	368,5
Bağ-ı Harab	73,5
Bostan	70
Afyon	8
Sebze Bahçesi	5
Soğan	2

Tarım ve hayvancılık Osmanlı Devleti'nde iktisadi yapının temelini oluşturmaktadır. İncelenen dönemde Sabah

Mahallesi'nde temel geçim kaynaklarından biri de hiç şüphesiz tarımdır. Tarım sanayi üretimine geçmemiş toplumlar için özellikle en büyük geçim ve ekonomik kaynaktır. Yukarıdaki tabloda, 17617 numaralı Sabah Mahallesi'ne ait temettuat defterinde kayıtlı tarımsal faaliyet türleri ve toplam dönümleri belirtilmiştir. İlgili defterde, ayrıca kayıtlı hanelerin hemen hepsinin tarım ve bağ-bahçe faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Sabah Mahallesi sakinlerinden civar köylerde reñberlik faaliyetinde bulunanlar da olmuştur. Tarla kiraya veren veya kiralayanlar da deftere kaydedilmiştir. Aşağıda örnek olarak bir hanenin ekip biçtiği tarla ve hâsılatları gösterilmiştir.

Tablo 5: Hane 153'ün Sahip Olduğu Arazi ve Ödediği

Hane:153 No:1		
Mahalle-i mezbur sekencesinden Narıcı Arab oğlu Ali ve Recep ve Ahmed bin Mehemmed'in emlakı ve arazi ve temettuu		
Erbab-ı Ziratten idüğü Sene-i Sabıkta vergiyi mahsustan bir senede vermiş olduğu 36 kuruş Aşarı rusumu olarak sene-i sabıktan bir senede vermiş olduğu Hinta Keyl:5 Şa'ir Keyl:3 35 kuruş + 12 kuruş =47 kuruş + 1 kuruş bedel öşür bağ =48 kuruş		
Mezru Tarla dönüm:53 1260 senesi hâsılası:423 kuruş 1261 senesi hâsılası:846 kuruş Toplam: 1269 kuruş Yekûn: 634,5 kuruş	Bağ-ı Dönüm:2,5 1260 senesi hâsılası:9 kuruş 1261 senesi hâsılası:25 kuruş Toplam: 34 kuruş Yekûn: 17 kuruş	Gayri Mezru tarla dönüm:37 Dâhil-i Kaza Dutluca karyesinde gayri mezru tarla dönüm:70 Kısır İnek Re's:1 Erkek Merkep Re's:1 Camusi Öküzü Re's:1
Merkumun bir senede tahmini temettuu:651,5 kuruş 1260 senesi temettuu:432 kuruş		

Vergiyi gösteren tablo.

Yukarıda verilen örnek hanede 1844 ve 1845'te hane sakinlerinin ekip biçtikleri arazinin miktarı ile yıllık hasat gelirleri yazılmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere hasat geliri tarladan kaldırılan ürünün verimliliği ve oranına göre değişmekteydi. Ayrıca hane halkının tasarrufunda olan arazinin hepsini ekmediği de tablodan anlaşılmaktadır.

2. 2. 2. Hayvancılık

Osmanlı ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarından biri hayvancılık olduğu gibi bu durum incelenen dönemde Sabah Mahallesi hane halkı için de geçerlidir. Özellikle belirtmek gerekirse mezkûr mahalle sakinlerinin çoğunluk olarak küçükbaş hayvancılıkla uğraştıkları görülmüştür. Bununla birlikte incelenen dönemde Sabah Mahallesi'nde bazı hanelerin herhangi bir hayvan beslemediğine de rastlanmıştır. 17617 numaralı defterde geçen ve hane halklarının besledikleri hayvanlar nitelik ve cinslerine göre küçükbaş, büyükbaş, yük ve binek hayvanları, arıcılık ve vergiye tabi hayvanlar olmak üzere 5 başlık altında irdelenmiştir.

2. 2. 1. Küçükbaş Hayvancılık

Tablo 6: Sabah Mahallesi'ndeki küçükbaş hayvanları gösteren tablo.

Cinsi	Re's
Yoz (kısır) Koyun	337 adet
Kuzu	258 adet
Sağman Koyun	235 adet
Sağman Keçi	52 adet
Yoz Keçi	28 Adet

Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere 19. yüzyılın ortalarında Sabah Mahallesi'nde beslenen küçükbaş hayvan türleri; yoz (kısır) koyun, sağman koyun, kuzu, sağman keçi ve yoz keçi idi. En fazla küçükbaş hayvan olarak kısır koyunun beslendiği mahallede onu takip eden kuzudan vergi alınmaktaydı. Toplamda, defterden tespit edildiği kadarıyla, mahallede 1844-45 yılında 910 adet küçükbaş hayvan bulunmaktaydı.

2. 2. 2. Büyükbaş Hayvancılık

Tablo 7: Sabah Mahallesi'ndeki büyükbaş hayvanları gösteren tablo.

Cinsi	Re's	Cinsi	Re's
Karasığır Öküzü	112 adet	SağmanCamusi İnek	6 adet
Kısır İnek	28 adet	Camusi Düge	5 adet
Camusi Öküz	26 adet	KısırKarasığır İnek	5 adet
Sağman İnek	16 adet	SağmanKarasığır İnek	2 adet
Kısır Camusi İnek	10 adet	Kara Camusi İnek	1 adet
Düge	14 adet	Camusi Dana	1 adet
Tosun	9 adet	ErkekCamusi Dana	1 adet
Dana	7 adet		

İncelenen temettuat defterine göre (17617) 1844-45'te Sabah Mahallesi'nde küçükbaş hayvanlardan sonra en fazla besiciliği yapılan hayvan grubu 243 adetle büyükbaş hayvanlardır. Mezkûr mahallede sahip olunan besi hayvanları; sağman inek, sağman camusi inek, sağman karasığır inek, kısır karasığır inek, kısır camusi inek, kara camusi inek, karasığır öküz, camusi öküz, camusi düge, camusi dana, erkek camusi dana, düge, tosun ve dana bulunmaktaydı. Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi mahallede sahip olunan besi hayvanların başında 112 adet ile karasığır öküzü gelmekte idi.

2. 2. 2. 3. Yük ve Binek Hayvanları

Tablo 8: Sabah Mahallesi'ndeki yük ve binek hayvanları gösteren tablo.

Cinsi	Re's	Cinsi	Re's
Erkek Merkep	125 adet	Esb (at)	9 adet
Bergir	38 adet	Katır	8 adet
Dölsüz Merkep	29 adet	Erkek Tay	7 adet
Şüturan (Deve)	18 adet	Taylı Kısırak	4 adet
Dölsüz Kısırak	16 adet	Dişi Merkep	1 adet
Sıpalı Merkep	9 adet		

Sabah Mahallesi'nde arıcılık çok yaygın olmayıp sadece iki hanede arı yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Bunlardan 175. hanede 14 arı kovani olup toplam hasılası 50 kuruş ve bundan alınan vergi 15 kuruş resm-i kovan vergisi iken 3 arı kovanının mevcut olduğu 202. haneden ise 5 kuruş resm-i kovan vergisi alınmıştır.

2. 2. 2. 5. Vergiye Tabii Hayvanlar

Tablo 9: Sabah Mahallesi'ndeki vergiye tabii hayvanları gösteren tablo.

Sağman İnek	Yoz Koyun	Arı Kovanı
Sağman Camusi İnek	Sağman Keçi	Taylı Kısırak
Sağman Karasığır İnek	Yoz Keçi	Sıpalı Merkep
Sağman Koyun		

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi süt ve etinden faydalanan büyük ve küçükbaş hayvanın yanı sıra arı yetiştiriciliği ve neden böyle bir ayrıma tabi tutuldukları bilinmemekle beraber, taylı kısırak ile sıpalı merkepten de vergi alınmıştır.

2. 3. Sabah Mahallesi'nde Ekonomik Durum

Sabah Mahallesi'ne ait 17617 numaralı temettuat defteri ışığında incelenen dönemde (1844-45) mahalle sakinlerinin temel ekonomik geçim kaynaklarının başında tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra ticaret (dükkân kiraya verme, tarla kiralama) ve bazı hanelerde el dokumayla halı üretiminin geldiği görülmektedir. Ayrıca hane reislerinin bu faaliyetlerin dışında muhtelif esnaf dallarına ait meslekleri icra ettiklerine de sıkça rastlanmıştır. Genel itibarıyla hane halkının sahip oldukları arazi miktarı, besledikleri hayvanlar ve sair ticari faaliyetleri neticesinde ödemiş oldukları vergiden, mahallenin dönemin koşullarında varlıklı ve çalışkan bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir.

Sabah Mahallesi'nin ekonomik yönden zengin ve en çok senelik vergiyi ödeyen ilk üç hane şu şekildedir; hane 175: Merkurumun bir senelik tahmini temettuu 31905 kuruş olup yıllık ödediği vergi miktarı 647 kuruştur. Hane 77: Merkurumun bir senede tahmini temettuu 3752 kuruş ve senelik ödediği vergi miktarı 575 kuruştur. Hane 174: Merkurumun bir senede tahmini temettuu 5551 kuruş iken yıllık ödediği vergi 571 kuruştur. Mezkûr mahallede incelenen dönemde ekonomik durumu iyi olmayıp başkalarının yardımına muhtaç aileler de azımsanmayacak miktardaydı. Bunlara örnek; hane 25: Merkurumun emlakı ve arazisi ve hayvanatı olmayıp şunun bunun ianesiyle geçinmekte idi. Mahallede geliri çok az olanlar da mevcut idi. Buna örnek; hane 76: Merkurumun odunculuktan bir senede temettuu 200 kuruş, sene-i sabıkda bir senede ödemiş olduğu vergi 20 kuruş idi. Bu tür haneler birden fazladır. İncelemeye tabi tutulan defterden bazı hanelerin vergiye tabi tutulmadığı da tespit edilmiştir. Bunlar daha çok hane reislerinden maruzu olanlar, çocuk yaşta olanlar ve vefat edenlerden müteşekkil olup sayıları orta gelirli hanelerde zengin ve fakir ortalamasına nazaran fazlaca bulunmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, sınırlarının genişlemesiyle birlikte var olan devlet imkânlarını ve gelirini tespit etmek amacıyla değişik tarihlerde sayımlar yapmıştır. Bu sayımlar sosyo-iktisadi ve demografik yapıyı ortaya koymaktadır. İlk başta bu sayımlara tahrir denmiştir. Tanzimat'ın ilanıyla tahrirler daha da genişletilerek birtakım yeniliklerde bulunulmuş ve temettuu defteri ortaya çıkmıştır. Arapçada kâr etmek anlamına gelen temettü' kelimesinin çoğulu olan temettuat, kârlar, kazançlar manasındadır. Hazırlanacak temettuat defterlerine herkesin arazi ve hâsılatı, gelir getiren gayrimenkulü ve toplam temettuatının yazılmasına, esnaf

ve tüccarların da yıllık temettuatlarıyla birlikte bir senede verdikleri öşür ve virgiyü mahsusa miktarlarının da yazılmasına karar verildi.

17617 numaralı Temettuat Defteri ışığında; Hüdavendigâr vilayeti, Uşak kazası, Sabah Mahallesi'nin (İslam) toplam 54 varaktan oluşan orijinal metni içerisinde 364 hane bulunmaktadır. Bu hanelerden on tanesi başka yerlere nakledilmiştir. Her bir haneyi ortalama 5 kişiden oluştuğunu var sayarsak 1844-45'te mahallede toplamda 1770 kişinin yaşadığını söylemek mümkündür. Bu mahallede en fazla kullanılan isimler ise; Mehmed, Mustafa, İsmail, Süleyman, Osman, Ali, İbrahim'dir. Bu mahalle içerisinde çeşitli meslek grupları (Ayakkabıcı, Amele, Bahçıvan, Demirci, Kahveci, Ziraat Erbab-ı) gibi birçok meslek dalı bulunmaktadır. Mesleği olmayanlar ise Sabi, Talebe, Yetim, Amelmande, A'ma, Maruz, Mecnun olup bu kişilerden vergi alınmamıştır. Vergi alınmayan bazı meslek grupları da vardır. Bunlar; Dersiam, Ulema, Kethüda, Müezzin, İmam, Hatip gibi din görevlileri, öğrenciler ve örfi görevlilerdi. Sabah Mahallesi hane halkı her ne kadar genel itibarıyla en çok ziraatle meşgul ise de bunun yanında küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşanlar (Arı Kovanı, Yoz Koyun, Camusi İnek, Karasığır Öküzü, Erkek Merkep) da yoğunluktadır. El sanatı olarak birçok hane Kalıçe (Küçük halı) dokumaktadır ve bu durum Uşak'ta bir sanayi hareketliliğine işaret eder. Bir diğer gelir kaynağı olarak ticaretin ön plana çıktığı görülmektedir. Civar köylerden tarlalar kiralarak ekim yapanların yanı sıra dükkân sahibi haneler de dikkat çekmektedir. Yine çalışmanın ana kaynağını oluşturan 17617 numaralı temettuat defteri ışığında tespit edilen ve geliri en yüksek hane ise 175. hanedir. Düşük gelirli birçok hane bulunmaktadır. Ayrıca bu defterde dikkat çeken bir husus da hane reisi olarak bazı kadınların da temettuat defterinde kaydı tutulup geliri, sahip olduğu arazi ve hayvanlara da yer verilmesidir. Son olarak Sabah Mahallesi'nde firar edenler, nüfusa kaydı olmayanlar, vefat edenler ve başka bir hanede yaşamını sürdürenlerin de defterdeki kayıtları göze çarpan başka bir husustur.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, "H. 1260-1261/M. 1844-1845 Tarihli 17617 Numaralı Hüdavendigâr Vilayeti, Uşak Kazası, Sabah Mahallesi (İslam) Temettuat Defteri" başlıklı Lisans Bitirme Tezi'nden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ML. VRD. TMT. d. H.1260-1261,17617 numaralı Temettuat Defteri

ÇAKMAK B. (2008). "XX. Yüzyıl Başında Uşak'ta Kurulan İp Fabrikaları", Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: I, Sayı:2, 2008, ss.41-58.

ÇETİN A. (2008). Kandıra Temettuat Defterleri (1844-1845),Kocaeli Valiliği İl Özel İdaresi Yayını, İzmit.

DEVELLİOĞLU F. (2009). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Akaydın Kitabevi, Ankara.

DOMBAYCI V. (2016). Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Uşak Kazasında İlmî ve Kültürel Hayat (1839-1908), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

ILIK M.(2011). Temettuat Defterlerine Göre İskilip'in Sosyal Ve Ekonomik Yapısı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

ÖZ M. (2010). "Tahrir", DİA, Cilt 39, İstanbul, ss, 425-429

ÖZDEĞER M., (2012). "Uşak", DİA, Cilt: 42, İstanbul, ss.222-226.

PAKALIN M. Z.(1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

YÜKÇÜ S., Nur F. ve Umur S. (2013). Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği, İstanbul.

ZABUN S. (2018). Sivas 1844-1845 Temettuat Defterleri Üzerine bir Çalışma, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt, 9, Sayı 17.